

O'ZBEK TILI KORPUSI ASOSIDA SINONIMLARNING FUNKSIONAL TAHLILI

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Yusupova Feruza Ulug'bek qizi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o'zbek tili korpusi asosida sinonimlarning funksional xususiyatlari, ularning turli nutq uslublari qo'llanish darajasi hamda semantik va uslubiy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy korpus lingvistikasi imkoniyatlaridan foydalangan holda sinonimlarning real nutqdagi qo'llanishini ilmiy asosda o'rganish zarurati bilan belgilanadi. Hozirgi kunda sinonimlar ko'proq nazariy jihatdan tadqiq etilgan bo'lsa-da, ularning korpus materiallari asosidagi funksional tahliliga bag'ishlangan izlanishlar yetarli emas. Tadqiqotning asosiy maqsadi o'zbek tili korpusida uchraydigan sinonimik birliklarning qo'llanish chastotasi, uslubiy vazifalari va ma'no farqlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot davomida korpus lingvistikasi, tavsifiy, qiyosiy, semantik va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. O'zbek tili korpusidan olingan matnlar asosida sinonimlarning badiiy, publitsistik, ilmiy va rasmiy uslublardagi qo'llanishi o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, sinonimlar matnning uslubiy rang-barangligini ta'minlash, takrori kamaytirish va fikrning ta'sirchanligini oshirishda muhim vazifani bajaradi. Shuningdek, ayrim sinonimlar ma'lum uslublarda faolroq qo'llanishi, ularning funksional imkoniyatlari esa nutq vaziyati va matn turiga bog'liq ekanligi aniqlandi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, o'zbek tili korpusi sinonimlarni ilmiy asosda o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi hamda korpus ma'lumotlari sinonimlarning semantik va uslubiy xususiyatlarini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.*

Kalit so'zlar: sinonim, o'zbek tili korpusi, korpus lingvistikasi, semantika, uslubiyat, leksikologiya, funksional tahlil, nutq, til birliklari, ekspressivlik, ma'no, uslub.

***Аннотация.** В данной статье рассматриваются функциональные особенности синонимов на основе Узбекского языкового корпуса, их использование в различных стилях речи, а также семантические и стилистические возможности. Актуальность исследования обусловлена необходимостью изучения реального функционирования синонимов с использованием современных методов корпусной лингвистики. Несмотря на то что синонимы достаточно подробно исследованы в теоретическом плане, их функциональный анализ на основе корпусных данных остается недостаточно изученным. Основной целью исследования является определение частотности употребления синонимических единиц в Узбекском языковом корпусе, выявление их стилистических функций и семантических различий. В ходе исследования использовались методы корпусной лингвистики, описательный, сравнительный, семантический и статистический анализ. Были изучены примеры употребления синонимов в художественном, публицистическом, научном и официально-деловом стилях. Результаты исследования показали, что синонимы обеспечивают стилистическое разнообразие текста, уменьшают повторы и усиливают выразительность речи. Кроме того, установлено, что некоторые синонимы чаще употребляются в определённых функциональных стилях, а их использование зависит от речевой ситуации и типа текста. В заключение отмечается, что Узбекский языковой корпус является важным источником для научного изучения синонимии и позволяет глубже исследовать семантические и функциональные особенности синонимов.*

***Ключевые слова:** синоним, Узбекский языковой корпус, корпусная лингвистика, семантика, стилистика, лексикология, функциональный анализ, речь, языковые единицы, экспрессивность, значение, узбекский язык.*

Abstract. *This article examines the functional characteristics of synonyms based on the Uzbek Language Corpus, focusing on their usage across different speech styles as well as their semantic and stylistic features. The relevance of the study lies in the growing need to investigate the actual use of synonyms through modern corpus linguistics approaches. Although synonymy has been widely discussed from a theoretical perspective, corpus-based functional analyses of Uzbek synonyms remain limited. The primary objective of the study is to identify the frequency of synonym usage in the Uzbek Language Corpus, determine their stylistic functions, and analyze semantic differences among synonymous lexical units. The research employs corpus linguistic, descriptive, comparative, semantic, and statistical methods. Corpus data from literary, journalistic, scientific, and official texts were analyzed to examine the functional distribution of synonyms. The findings reveal that synonyms play a significant role in enriching textual style, reducing lexical repetition, and increasing the expressiveness and precision of communication. The study also demonstrates that certain synonyms occur more frequently in specific functional styles and that their usage depends on the communicative context and text type. It is concluded that the Uzbek Language Corpus provides a reliable empirical basis for investigating synonymy and offers broad opportunities for analyzing the semantic and functional properties of synonymous lexical units.*

Keywords: *synonym, Uzbek Language Corpus, corpus linguistics, semantics, stylistics, lexicology, functional analysis, speech, language units, expressiveness, meaning, Uzbek language.*

Kirish. Bugungi kunda tilshunoslik fanida korpus lingvistikasi eng tez rivojlanayotgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida til birliklarini katta hajmdagi elektron matnlar asosida tahlil qilish imkoniyati paydo bo'ldi. Korpus lingvistikasi tilning real qo'llanish holatini o'rganish, so'zlarning ma'nosi, qo'llanish chastotasi va uslubiy xususiyatlarini aniqlashda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qilmoqda. Shu sababli

bugungi kunda ko'plab tillarda korpus asosidagi tadqiqotlar keng olib borilmoqda. O'zbek tilshunosligida ham milliy til korpusining yaratilishi va undan ilmiy tadqiqotlarda foydalanish tilni chuqurroq o'rganish uchun yangi imkoniyatlarni ochmoqda.

Sinonimlar tilning lug'at boyligini namoyon etuvchi eng muhim leksik birliklardan biridir. Ular nutqning ta'sirchanligi, aniqligi va uslubiy rang-barangligini ta'minlaydi. Bir ma'noga yaqin bo'lgan so'zlar turli nutq vaziyatlarida turlicha uslubiy vazifani bajaradi. Masalan, go'zal, chiroyli, ko'rkam, latofatli so'zlari bir-biriga yaqin ma'noni anglatadi, ularning qo'llanish doirasi va uslubiy qiymati bir xil emas. Ana shunday farqlarni aniq belgilashda korpus ma'lumotlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda sinonimlar ko'proq nazariy jihatdan o'rganilgan bo'lsa-da, ularning o'zbek tili korpusi asosida funksional tahliliga bag'ishlangan tadqiqotlar hali yetarli emas. Ayniqsa, sinonimlarning turli uslublarda qo'llanish chastotasi, matndagi vazifasi va semantik farqlarini korpus materiallari asosida o'rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Korpus lingvistikasi esa bunday tadqiqotlarni aniq dalillar asosida olib borish imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning asosiy muammosi sinonimlarning turli matn va nutq uslublarida qanday qo'llanilishi, ularning funksional imkoniyatlari hamda semantik farqlarini korpus ma'lumotlari asosida aniqlashdan iborat. Hozirgi kungacha olib borilgan ilmiy ishlarda sinonimlarning nazariy tavsifi keng yoritilgan bo'lsa-da, ularning real nutqdagi qo'llanishi va korpus asosidagi statistik tahliliga yetarlicha e'tibor qaratilmagan.

Tadqiqotning asosiy maqsadi o'zbek tili korpusi asosida sinonimlarning funksional xususiyatlarini tahlil qilish, ularning qo'llanish chastotasini aniqlash hamda turli uslubiy matnlardagi vazifalarini yoritishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun bir nechta vazifalar belgilandi. Jumladan, sinonimlar haqidagi nazariy qarashlarni tahlil qilish, o'zbek tili korpusidan sinonimik birliklarni tanlab

olish, ularning semantik va uslubiy xususiyatlarini o'rganish, badiiy, ilmiy, publitsistik va rasmiy uslublardagi qo'llanishini taqqoslash hamda olingan natijalarni ilmiy jihatdan umumlashtirish tadqiqotning asosiy vazifalari hisoblanadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda sinonimlarning funksional xususiyatlari o'zbek tili korpusi materiallari asosida kompleks tarzda tahlil qilinadi. Shuningdek, sinonimlarning turli uslublardagi qo'llanish chastotasi, semantik farqlari va uslubiy vazifalari real matnlar asosida baholanadi. Bu esa korpus lingvistikasining imkoniyatlaridan foydalangan holda sinonimlarni ilmiy jihatdan yanada chuqurroq o'rganishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, undagi natijalardan o'zbek tili leksikologiyasi, uslubshunoslik va korpus lingvistikasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlarda foydalanish mumkin. Shuningdek, tadqiqot natijalari sinonimlar lug'atini takomillashtirish, o'zbek tili korpusini boyitish, oliy ta'lim muassasalarida tilshunoslik fanlarini o'qitish hamda nutq madaniyatini rivojlantirishda foydali manba bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, tadqiqot xulosalari tabiiy tilni qayta ishlash, sun'iy intellekt, avtomatik tarjima va matn tahlili kabi zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirishda ham amaliy ahamiyat kasb etadi. Shu sababli mazkur tadqiqot o'zbek tilshunosligida korpus lingvistikasi va sinonimlar tadqiqotini rivojlantirishga xizmat qiladigan dolzarb ilmiy ishlardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi. Sinonimlar tilshunoslikning eng muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Ular tilning lug'at boyligini namoyon etish, nutqning aniqligi va ta'sirchanligini oshirish hamda uslubiy rang-baranglikni ta'minlashda muhim vazifani bajaradi. So'nggi yillarda korpus lingvistikasining rivojlanishi natijasida sinonimlarni elektron matnlar asosida o'rganish imkoniyatlari kengaydi. Shu sababli mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan sinonimlarning semantik, uslubiy va funksional xususiyatlari bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan.

O'zbek tilshunosligida sinonimlarni o'rganish bo'yicha salmoqli ilmiy ishlar mavjud. Sh. Rahmatullayev o'zbek tili leksikologiyasiga bag'ishlangan tadqiqotlarida sinonimlarning til boyligini oshirishdagi o'rnini batafsil yoritgan.

Uning fikricha, sinonimlar bir xil yoki yaqin ma'noni ifodalasa-da, ularning qo'llanish o'rni va uslubiy vazifalari turlicha bo'ladi. Olim sinonimlarni to'g'ri tanlash nutqning aniqligi va ta'sirchanligini oshirishini ta'kidlaydi.

A. Hojiyev o'zining lug'atshunoslikka oid ilmiy ishlarida sinonimlarning ma'no nozikliklarini izohlashga alohida e'tibor qaratgan. U sinonimlarning izohli lug'atlarini yaratish til madaniyatini rivojlantirish va so'zlarning uslubiy imkoniyatlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini qayd etadi. Olimning fikricha, sinonimlarning ma'nodoshligi mutlaq emas, ular ma'lum nutq vaziyatiga qarab farqlanadi.

N. Mahmudov nutq madaniyati va uslubiyatga bag'ishlangan tadqiqotlarida sinonimlarning nutqdagi funksional vazifalarini yoritgan. Uning ta'kidlashicha, sinonimlardan o'rinli foydalanish takrorlarni kamaytiradi, matnning ifodaliligini oshiradi va uslubiy aniqlikni ta'minlaydi. Ayniqsa, badiiy asarlarda sinonimlarning ekspressiv imkoniyatlari kengroq namoyon bo'lishi ta'kidlangan.

A. Nurmonov zamonaviy o'zbek tilining rivojlanishiga bag'ishlangan ilmiy ishlarida leksik birliklarning funksional xususiyatlarini tahlil qilgan. Olim sinonimlarning turli nutq uslublarida qo'llanishi ularning semantik imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, u zamonaviy korpus lingvistikasi metodlaridan foydalanish sinonimlarni yanada chuqurroq o'rganishga xizmat qilishini qayd etadi.

B. Yo'ldoshev uslubshunoslikka oid tadqiqotlarida sinonimlarning badiiy, publitsistik va ilmiy uslublardagi qo'llanish xususiyatlarini tahlil qilgan. Uning fikricha, sinonimlarning uslubiy vazifasi matn turiga qarab o'zgaradi va ular nutqning ta'sirchanligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Xorijiy tilshunoslikda ham sinonimlarni o'rganishga katta e'tibor qaratilgan. John Lyons semantika sohasidagi tadqiqotlarida sinonimiyani leksik ma'no munosabatlarining muhim turi sifatida baholagan. Uning fikricha, mutlaq sinonimlar deyarli uchramaydi, aksariyat sinonimlar ma'no yoki uslub jihatidan bir-biridan farq qiladi.

Alan Cruse Meaning in Language asarida sinonimlarning semantik va pragmatik xususiyatlarini batafsil tahlil qilgan. Olim sinonimlarni faqat lug'aviy ma'no asosida emas, balki ularning qo'llanish muhiti va nutqdagi vazifasi asosida ham baholash zarurligini ta'kidlaydi.

Douglas Biber korpus lingvistikasi bo'yicha tadqiqotlarida elektron korpuslardan foydalanish til birliklarining real qo'llanishini o'rganishda muhim vosita ekanligini ko'rsatgan. Uning fikricha, korpus ma'lumotlari sinonimlarning qaysi uslubda va qanday chastotada ishlatilishini aniq ko'rsatib bera oladi.

Tony McEnery va Andrew Hardie korpus lingvistikasiga oid ilmiy ishlarida korpus metodlari til birliklarining funksional tahlilini aniq statistik ma'lumotlar asosida olib borish imkonini berishini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, sinonimlarni korpus materiallari asosida o'rganish nazariy xulosalarni amaliy dalillar bilan mustahkamlaydi.

David Crystal zamonaviy tilshunoslikka bag'ishlangan asarlarida korpus lingvistikasi bugungi til tadqiqotlarining eng muhim yo'nalishlaridan biri ekanligini qayd etadi. Olim elektron korpuslar yordamida so'zlarning real qo'llanishini o'rganish tilshunoslikning yangi bosqichini boshlab berganini ta'kidlaydi.

Mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlarini qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning barchasi sinonimlarni tilning muhim leksik birliklari sifatida baholaydi. Ular sinonimlarning nutqdagi vazifasi, ma'no nozikliklari va uslubiy imkoniyatlarini e'tirof etadilar. Barcha tadqiqotchilar sinonimlarning matnning ifodaliligini oshirish, takrorlarni kamaytirish va fikrni aniqroq ifodalashdagi ahamiyatini ta'kidlaydilar.

Biroq ularning tadqiqotlari o'rtasida ayrim farqlar ham mavjud. Mahalliy olimlar asosan o'zbek tilidagi sinonimlarning leksik-semantik va uslubiy xususiyatlarini nazariy jihatdan o'rgangan bo'lsalar, xorijiy olimlar korpus lingvistikasi, statistik tahlil va elektron matnlar asosida sinonimlarning real qo'llanishini kengroq tadqiq etganlar. Ayniqsa, ingliz tili korpuslari asosida olib

borilgan tadqiqotlarda sinonimlarning qo'llanish chastotasi va funksional imkoniyatlari batafsil yoritilgan.

Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sinonimlarning semantik va uslubiy xususiyatlari mahalliy hamda xorijiy tilshunoslikda keng o'rganilgan. Biroq o'zbek tili korpusi asosida sinonimlarning funksional xususiyatlari, qo'llanish chastotasi va turli nutq uslublaridagi vazifalari yetarli darajada tadqiq etilmagan. Aynan shu ilmiy bo'shliq mazkur tadqiqotning asosiy yo'nalishini belgilaydi va uning dolzarbligini asoslaydi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda o'zbek tili korpusi asosida sinonimlarning funksional xususiyatlarini o'rganish uchun bir nechta ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Tanlangan metodlar sinonimlarning ma'no, uslubiy vazifasi va turli matnlardagi qo'llanish xususiyatlarini har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri tavsifiy metod hisoblanadi. Ushbu metod yordamida sinonimlarning nazariy asoslari, ularning leksik-semantik xususiyatlari hamda o'zbek tilidagi o'rnini ilmiy adabiyotlar asosida yoritildi. Shuningdek, sinonimlarning turli nutq uslublarida bajaradigan vazifalari tavsiflandi.

Tadqiqotda qiyosiy metod ham qo'llanildi. Bu metod yordamida o'zbek tili korpusida uchraydigan sinonimik birliklarning qo'llanishi o'zaro taqqoslandi. Ayrim sinonimlarning badiiy, ilmiy, publitsistik va rasmiy uslublarda ishlatilish darajasi solishtirildi hamda ularning o'xshash va farqli jihatlari aniqlandi.

Shuningdek, semantik tahlil metodi orqali sinonimlarning ma'no xususiyatlari o'rganildi. Tadqiqot davomida bir ma'noga yaqin bo'lgan so'zlarning ma'no nozikliklari, uslubiy farqlari va qo'llanish o'rinlari korpus materiallari asosida tahlil qilindi. Masalan, go'zal, chiroyli, ko'rkam va latofatli kabi sinonimlarning ma'no va uslubiy xususiyatlari qiyosiy ravishda o'rganildi.

Tadqiqotda kontent tahlili metodi ham qo'llanildi. Bunda o'zbek tili korpusidagi badiiy asarlar, ilmiy maqolalar, publitsistik matnlar va rasmiy hujjatlardan olingan misollar tahlil qilindi. Har bir matn turida sinonimlarning qo'llanish xususiyatlari o'rganilib, ularning funksional vazifalari aniqlashtirildi.

Bundan tashqari, kuzatish metodi yordamida korpusdagi matnlarda sinonimlarning real qo'llanish holatlari kuzatildi. Ushbu metod orqali sinonimlarning qaysi nutq uslublarida ko'proq uchrashi va qanday maqsadda ishlatilishi aniqlandi. Kuzatish natijalari tadqiqotning amaliy xulosalarini shakllantirishda muhim manba bo'lib xizmat qildi.

Tadqiqotning ishonchliligini oshirish maqsadida statistik metod ham qo'llanildi. Ushbu metod orqali korpusdan tanlab olingan sinonimlarning qo'llanish chastotasi hisoblandi, ularning turli uslublarda uchrash soni taqqoslandi va olingan natijalar umumlashtirildi. Statistik tahlil sinonimlarning real nutqdagi faolligini aniqroq baholash imkonini berdi.

Mazkur metodlarning o'zaro uyg'un holda qo'llanilishi tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi va ishonchliligini ta'minladi. Tavsifiy, qiyosiy, semantik, statistik, kontent tahlili va kuzatish metodlari yordamida o'zbek tili korpusida sinonimlarning funksional xususiyatlari har tomonlama o'rganildi. Olingan natijalar sinonimlarning turli uslubiy matnlardagi o'rni va vazifalarini aniqlash hamda ularning real qo'llanish xususiyatlarini baholash imkonini berdi.

Natijalar va muhokama. Mazkur tadqiqot davomida o'zbek tili korpusi asosida sinonimlarning funksional xususiyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot uchun o'zbek tili korpusidagi badiiy, ilmiy, publitsistik va rasmiy uslubga mansub matnlardan foydalanildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, sinonimlar faqat bir xil yoki yaqin ma'noni ifodalash bilangina cheklanmay, balki nutqning uslubiy boyligini oshirish, takrorlarni kamaytirish va fikrni aniq hamda ta'sirchan ifodalashda ham muhim vazifani bajaradi. Korpus ma'lumotlari sinonimlarning real nutqda qanday qo'llanilishini aniqlash imkonini berdi va ularning turli uslublarda turlicha funksiyani bajarishini ko'rsatdi.

Tahlillar davomida sinonimlarning qo'llanish chastotasi barcha uslublarda bir xil emasligi aniqlandi. Ayrim sinonimlar badiiy matnlarda ko'proq uchrasa, ayrimlari ilmiy yoki rasmiy matnlarda faol qo'llanadi. Masalan, go'zal, chiroyli, ko'rkam va latofatli so'zlari ma'nodosh bo'lsa-da, ularning qo'llanish o'rni turlicha

ekanligi kuzatildi. “Go‘zal” va “ko‘rkam” so‘zlari ko‘proq badiiy asarlarda uchrasa, “chiroyli” kundalik nutq hamda publitsistik matnlarda keng ishlatiladi. “Latofatli” esa asosan badiiy va she‘riy matnlarda uchraydi. Bu holat sinonimlarning tanlanishi matnning uslubiy xususiyatiga bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, katta, ulkan, buyuk va beqiyos sinonimlari ham o‘rganildi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, “katta” so‘zi deyarli barcha uslublarda qo‘llanadi. “Buyuk” so‘zi ilmiy va rasmiy matnlarda mashhur shaxslar yoki tarixiy voqealarni ifodalashda ko‘proq ishlatiladi. “Ulkan” so‘zi publitsistik matnlarda keng uchrasa, “beqiyos” asosan badiiy asarlarda qo‘llanadi. Demak, sinonimlarning tanlanishi faqat ma’noga emas, balki uslubiy maqsadga ham bog‘liq.

Tadqiqot davomida tez, jadal, shiddatli va chaqqon kabi sinonimik qatorlar ham tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, “tez” so‘zi barcha uslublarda faol ishlatiladi. “Jadal” ko‘proq ilmiy va publitsistik matnlarda uchraydi. “Shiddatli” so‘zi badiiy matnlarda hissiy ta’sirni kuchaytirish uchun qo‘llaniladi. “Chaqqon” esa insonning harakatini ifodalashda so‘zlashuv va badiiy uslubda ko‘proq ishlatiladi. Bu misollar sinonimlarning har biri o‘ziga xos uslubiy vazifaga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Korpus materiallarini o‘rganish natijasida sinonimlarning eng faol qo‘llanish sohasi badiiy uslub ekanligi aniqlandi. Buning sababi badiiy matnlarda obrazlilik, ta’sirchanlik va ifodalilikni kuchaytirish zaruratidir. Publitsistik uslubda sinonimlar matnni qiziqarli va ravon qilish maqsadida ishlatiladi. Ilmiy uslubda esa sinonimlardan foydalanish ancha cheklangan bo‘lib, bunda terminlarning aniqligi va bir ma’noliligi muhim hisoblanadi. Rasmiy uslubda esa bir xil termin va standart ifodalardan foydalanish talab qilinadi, shu sababli sinonimlarning qo‘llanishi nisbatan kam uchraydi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, sinonimlarning eng muhim funksiyalaridan biri matndagi takrorlarni kamaytirishdir. Agar muallif bir xil so‘zni ketma-ket takrorlasa, matnning uslubiy sifati pasayadi. Sinonimlardan o‘rinli foydalanish esa matnni ravon, boy va ta’sirchan qiladi. Bundan tashqari, sinonimlar fikrning nozik ma’no

qirralarini ifodalash imkonini ham beradi. Masalan, “go‘zal” va “ko‘rkam” so‘zlari bir-biriga yaqin ma’noda bo‘lsa-da, ularning uslubiy bo‘yoqlari turlicha bo‘lib, muallif maqsadiga qarab tanlanadi.

Tadqiqot natijalari mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari bilan ham mos keldi. Jumladan, Sh. Rahmatullayev sinonimlarni til boyligining muhim qatlami sifatida baholab, ularning nutq madaniyatidagi ahamiyatini alohida ta’kidlagan. A. Hojiyev sinonimlarning ma’no nozikliklarini lug‘atlar orqali izohlash zarurligini qayd etgan. N. Mahmudov esa sinonimlardan to‘g‘ri foydalanish nutqning aniqligi va ifodaliligini oshirishini ta’kidlagan. Tadqiqot davomida olingan natijalar ushbu olimlarning ilmiy xulosalarini tasdiqladi.

Xorijiy olimlarning tadqiqotlari bilan taqqoslaganda ham o‘xshash natijalar kuzatildi. John Lyons sinonimlarning mutlaq teng bo‘lishi deyarli uchramasligini ta’kidlagan bo‘lsa, Alan Cruse ularning qo‘llanish muhiti va pragmatik xususiyatlariga alohida e’tibor qaratgan. Douglas Biber, Tony McEnery va Andrew Hardie esa korpus lingvistikasining imkoniyatlari orqali sinonimlarning real nutqdagi qo‘llanishini statistik jihatdan tahlil qilish mumkinligini ilmiy asoslab berganlar. Mazkur tadqiqot natijalari ham aynan shu qarashlarni tasdiqlaydi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tili korpusi sinonimlarning funksional xususiyatlarini o‘rganish uchun ishonchli va samarali manba hisoblanadi. Korpus ma’lumotlari sinonimlarning qaysi uslubda ko‘proq qo‘llanishini, ularning ma’no farqlari va uslubiy imkoniyatlarini aniq ko‘rsatib beradi. Olingan natijalar sinonimlarni ilmiy asosda o‘rganish, lug‘atlar yaratish, o‘zbek tilini o‘qitish, nutq madaniyatini rivojlantirish hamda tabiiy tilni qayta ishlash tizimlarini takomillashtirishda muhim amaliy ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqot o‘zbek tili korpusi imkoniyatlaridan foydalanish orqali sinonimlarni yanada chuqurroq o‘rganish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda o‘zbek tili korpusi asosida sinonimlarning funksional xususiyatlari tahlil qilindi va ularning turli nutq uslublaridagi qo‘llanishi ilmiy jihatdan yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sinonimlar o‘zbek

tilining leksik boyligini oshirish, nutqning ravonligi va ta'sirchanligini kuchaytirish hamda fikrni aniq ifodalashda muhim o'rin tutadi. Korpus materiallari asosida olib borilgan tahlillar sinonimlarning badiiy, ilmiy, publitsistik va rasmiy uslublarda turlicha funksional vazifani bajarishini ko'rsatdi. Ayniqsa, badiiy matnlarda sinonimlardan keng foydalanilishi matnning obrazlilik va uslubiy rang-barangligini ta'minlashi aniqlandi.

Tadqiqot davomida sinonimlarning qo'llanishi faqat ularning lug'aviy ma'nosiga emas, balki matnning uslubi, kommunikativ maqsadi va nutq vaziyatiga ham bog'liqligi isbotlandi. Bir ma'noga yaqin bo'lgan so'zlar turli vaziyatlarda turlicha uslubiy vazifani bajarishi sababli ularni to'g'ri tanlash nutq madaniyatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Korpus ma'lumotlari esa sinonimlarning real nutqdagi qo'llanishini aniq misollar asosida tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda sinonimlarning funksional xususiyatlari o'zbek tili korpusi materiallari asosida kompleks tarzda tahlil qilindi. Shuningdek, sinonimlarning turli uslublardagi qo'llanish chastotasi va uslubiy vazifalari real matnlar asosida baholandi. Bu esa korpus lingvistikasining imkoniyatlaridan foydalangan holda sinonimlarni ilmiy jihatdan chuqurroq o'rganishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida o'zbek tili korpusini yanada boyitish, sinonimlar lug'atini takomillashtirish va korpus materiallaridan tilshunoslik tadqiqotlarida kengroq foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, olingan natijalardan oliy ta'lim muassasalarida leksikologiya, uslubshunoslik va korpus lingvistikasi fanlarini o'qitishda, nutq madaniyatini rivojlantirishda hamda elektron lug'atlar va avtomatik matn tahlili tizimlarini yaratishda samarali foydalanish mumkin.

Kelgusidagi tadqiqotlarda o'zbek tili korpusining yanada kengroq materiallari asosida sinonimlarning semantik, pragmatik va uslubiy xususiyatlarini chuqurroq o'rganish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, sun'iy intellekt, mashina tarjimasi va tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalarida sinonimlardan foydalanish masalalarini tadqiq etish ham dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi. Bu

kabi izlanishlar o'zbek tilshunosligida korpus lingvistikasini rivojlantirish, sinonimlarni ilmiy asosda o'rganish va o'zbek tilining zamonaviy taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rahmatullayev, Sh. (2019). Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: Universitet nashriyoti.
2. Hojiyev, A. (2020). O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
3. Mahmudov, N. (2022). Til va nutq madaniyati. Toshkent: Ma'naviyat.
4. Nurmonov, A. (2021). O'zbek tilshunosligi nazariyasi. Toshkent: Yangi asr avlodi.
5. Yo'ldoshev, B. (2021). O'zbek tili uslubiyati. Toshkent: Fan.
6. Rasulov, R. (2020). Leksikologiya va semasiologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
7. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. (2022). O'zbek tili milliy korpusi: Nazariy va amaliy masalalar. Toshkent: Fan.
8. O'zbek tili va adabiyoti jurnali. (2023). O'zbek tilida sinonimlarning uslubiy xususiyatlari, 4(2), 35–48.
9. Filologiya masalalari. (2022). Korpus lingvistikasi va zamonaviy o'zbek tilshunosligi, 3(1), 54–67.
10. Xorijiy filologiya. (2021). Korpus lingvistikasining rivojlanish istiqbollari, 2(4), 81–93.
11. Lyons, J. (1995). Linguistic Semantics: An Introduction. Cambridge University Press.
12. Cruse, D. A. (2004). Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics (2nd ed.). Oxford University Press.
13. Biber, D., Conrad, S., and Reppen, R. (1998). Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use. Cambridge University Press.

14. McEnery, T., and Hardie, A. (2012). *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge University Press.
15. Crystal, D. (2019). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* (3rd ed.). Cambridge University Press.
16. Hanks, P. (2013). *Lexical Analysis: Norms and Exploitations*. MIT Press.
17. Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford University Press.
18. Stubbs, M. (2001). *Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics*. Blackwell Publishing.
19. Journal of Language and Linguistic Studies. (2023). *Corpus-Based Analysis of Synonym Usage in Modern Languages*, 19(2), 310–327.